

بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷

مرضیه سیامک^۱

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ می‌پردازد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها، پیمایشی است. جامعه آماری آن، آموزشگاه‌های سه مقطع ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی، شامل آموزشگاه‌های دولتی، غیرانتفاعی، شاهد و ...، به تفکیک دخترانه و پسرانه است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد ۸۴٪ آموزشگاه‌های شهر زابل، دارای کتابخانه هستند. فضای کتابخانه‌ها بسیار محدود بوده و ۱۰۰٪ آنها کمتر از ۳۰ متر مربع مساحت دارند. اکثر آنها برای مطالعه دانش‌آموزان فضایی را در نظر نگرفته‌اند. در کل، سهم هر دانش‌آموز شهر زابل از فضای اختصاص یافته به کتابخانه‌های آموزشی ۰/۰۸ است. مجموعه کتابخانه‌ها از نظر کمی ضعیف هستند. ۹۹٪ کتابخانه‌های آموزشی کتابدار ندارند. در کل ۵۳٪ کتابخانه‌های مورد مطالعه به صورت قفسه بسته و ۴۷٪ آنها قفسه باز اداره می‌شوند. کتابخانه‌های آموزشی مورد بررسی از لحاظ فضا، تجهیزات فیزیکی، منابع کتابخانه‌ای، بودجه، ارائه خدمات، نیروی انسانی متخصص، استفاده از فناوریهای جدید مانند رایانه، لوح‌های فشرده آموزشی و ... با مشکل اساسی روبرو هستند. این کتابخانه‌ها در تمام زمینه‌ها در حد استانداردهای کتابخانه‌های مدارس نیستند و به طور کلی می‌توان گفت با چالشهای جدی مواجهند و توان پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان را ندارند.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه آموزشی، آموزشگاه ابتدایی، آموزشگاه راهنمایی، آموزشگاه متوسطه، زابل.

۱. عضو هیئت علمی پایگاه استنادی علوم جهان اسلام.

مقدمه و بیان مسئله

اهمیت مطالعه در دوران کودکی و نوجوانی و قابلیت گسترش آن در سنین بالا بر کسی پوشیده نیست. جامعه دانش‌آموزی برای به‌دست آوردن روحیه پژوهش و مطالعه فردی از نخستین سال دبستان تا آخرین سال دبیرستان، به کتابخانه مجهز نیاز دارد. نظام آموزشی که متکی و محدود به یک متن درسی و فردی به نام معلم باشد، نظامی ایستاست. کامل و کافی نبودن کتابهای درسی از یک‌سو و سؤالهای بی‌شمار و افکار جستجوگر و کنجکاو دانش‌آموزان از سوی دیگر، مسئله «خودآموزی» را مطرح می‌سازد. در چنین وضعیتی، کتابخانه در فرایند یادگیری شرکت فعال دارد. بنابراین، جامعه‌ای می‌تواند سریع‌تر دروازه‌های علم و دانش را فتح کند که در آن آموزشگاه‌ها اهمیت ویژه‌ای داشته باشند. کتابخانه‌های آموزشگاهی در فرایند کسب دانش نقش اساسی دارند. طبق آمار و شواهد، وضعیت نابسامانی در کتابخانه‌های موجود به چشم می‌خورد. در برخی آموزشگاه‌ها، کتابخانه، قفسه کتابی است که در دفتر مدرسه، نمازخانه، و یا در راهرو و یا زیر پلکان قرار دارد و اکثر ساعات قابل بهره‌گیری نیست (خسروی، ۱۳۷۳). وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور ما از لحاظ کمی و کیفی اصلاً رضایت‌بخش نیست و این کتابخانه‌ها خواسته یا ناخواسته، رشد نکرده و تأثیر محسوسی در روند یادگیری نداشته‌اند.

کتابخانه‌های آموزشگاهی نقش حیاتی در آموزش دارند و می‌توانند به حمایت کامل از برنامه‌های آموزشی بپردازند. در حقیقت، این کتابخانه‌ها باید به عنوان آزمایشگاه یادگیری تلقی شوند و همگام با پیشرفتهای قرن بیست و یکم، پویایی داشته باشند (مرتضوی، ۱۳۷۹). پویایی نظام آموزشی کشور در گرو بهره‌گیری از کتابخانه‌های آموزشگاهی، در نقش یک ابزار آموزش است. حال با

توجه به اهمیت و نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در نظام اطلاع‌رسانی و از آنجا که وضعیت فعلی کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر زابل به روشنی مشخص نیست، محقق بر آن است که وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی در سه مقطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی، و متوسطه و پیش‌دانشگاهی (شامل آموزشگاه‌های دولتی، غیرانتفاعی، شاهد، و ...) در این شهر را بررسی و وضعیت، مشکلات و کمبودهای احتمالی موجود در این زمینه را مشخص کند. همچنین، پیشنهادها و راه‌کارهایی را برای حل مشکلات ارائه نماید. به نظر می‌رسد نتایج حاصل از این پژوهش بتواند چشم‌اندازی از وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی را ارائه و مشکلات موجود در این زمینه را مشخص کند.

اهداف

۱. بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی (در سه مقطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی، و متوسطه و پیش‌دانشگاهی، (شامل آموزشگاه‌های دولتی، غیرانتفاعی، شاهد و ...) شهر زابل از نظر منابع، فضا، نوع سرویس‌دهی، نیروی انسانی، و تجهیزات.
۲. شناخت موانع و مشکلات احتمالی موجود در کتابخانه‌ها؛ تا از این طریق در برنامه‌ریزیها، تصمیم‌گیریها و بودجه‌بندیها به این کتابخانه‌ها بها داده شود و آنها را تقویت کنند.
۳. ارائه پیشنهاد برای بالا بردن کیفیت خدمات کتابخانه‌ها.

اهمیت پژوهش

وجود کتابخانه آموزشگاهی با منابع غنی و گوناگون، شرط لازم ارتقای برنامه‌های آموزشی و پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان است. با وجود تأثیر مهمی

که کتابخانه‌های آموزشگاهی می‌توانند در جریان آموزش و پرورش داشته باشند، هنوز فلسفه وجودی، نقش و وظایف آنها در بدنه نظام آموزش و پرورش کشورمان به‌درستی تعیین نشده است. مسئولان آموزش و پرورش ما به کتابخانه‌های آموزشگاهی به عنوان پدیده‌ای جنبی می‌نگرند، که حداکثر نقش آن به پر کردن اوقات فراغت دانش‌آموزان محدود می‌شود و بر اساس همین نگرش برای آن سرمایه‌گذاری می‌کنند (بهمن آبادی، ۱۳۷۱). طبق آمار و شواهد، وضعیت نابسامانی در کتابخانه‌های موجود به چشم می‌خورد (خسروی، ۱۳۷۳). وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی کشور ما از لحاظ کمی و کیفی رضایت‌بخش نیست و همان‌گونه که ذکر شد، این کتابخانه‌ها خواسته یا ناخواسته رشد نکرده و تأثیر محسوسی در روند یادگیری نداشته‌اند. با توجه به این مسائل، ضرورت توجیه این پژوهش به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر زابل جهت کمک به برنامه‌ریزی‌های آینده، مشخص می‌گردد.

پیشینه علمی و مرور متون مربوط

پیشینه پژوهش در خارج از کشور

بررسی‌هایی که در ایران و خارج از کشور درباره کتابخانه‌های آموزشگاهی انجام شده، نشان از اهمیت و نقش این کتابخانه‌ها در تداوم امر آموزش دارد. «جادویگا کلودژیسکا»^۱ در سال ۱۹۹۶ در تحقیقی با عنوان «کتابخانه در نظام آموزش و پرورش به عنوان کیفیت» ساختار آموزش و پرورش لهستان را بررسی کرده است. وی معتقد است برای ایجاد دگرگونی در ساختار آموزش و پرورش باید تشکیلات آن را به نفع گسترش تحصیلات متوسطه دگرگون کرد؛ زیرا نوجوانی که آموزش و پرورش ابتدایی و متوسطه نامناسبی دارد، وقتی به دانشگاه راه می‌یابد،

.....
1. Jadwiga Kolodziejska.

بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل ... / ۱۶۳

عادت یادداشت‌برداری را از آن دوران با خود به دانشگاه می‌آورد و آن را تداوم می‌بخشد.

نتایجی که از این تحقیق به دست آمده است، عبارت است از:

۱. آموزشگاه‌ها توان خود را برای ایجاد انگیزه مطالعه از دست داده‌اند و وسایل ارتباط جمعی جانشین وسایل سنتی آموزش تلقی می‌شوند.
۲. مطالعه کتاب و متون عمیق و برتر میان دانش‌آموزان، عاملی مثبت تلقی نمی‌شود.

۳. دانش‌آموزان بیشتر به یادگیری از طریق فناوریهای جدید تمایل دارند و کمتر به خواندن علاقه نشان می‌دهند.

پیشینه پژوهش در داخل کشور

«امیرچهری و احمدی» (۱۳۸۷) در پژوهشی به «ارزیابی کتابخانه‌های دبیرستانی شهر کرمانشاه و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آنها» پرداختند. یافته‌ها نشان داد نسبت تعداد کتابها به دانش‌آموزان در آموزشگاه‌ها ۴/۹۷٪ است. همچنین، از ۱۴۱ واحد آموزشی تحت پوشش، ۱۲۴ دبیرستان کتابخانه دارد و اکثر آنها از داشتن ابتدایی‌ترین نیاز یک کتابخانه (شرایط فیزیکی) محرومند. به علاوه، فضای موجود کتابخانه‌های دبیرستانی متناسب با تعداد دانش‌آموزان نیست و در مجموع با زیربنای تقریبی ۳۵۰۰ متر مربع، به طور متوسط هر کتابخانه ۲۲/۲۸ متر مربع را به خود اختصاص داده است.

«جمشیدی» (۱۳۸۶) به بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی مقطع متوسطه استان کرمانشاه و مقایسه آن با استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشی به منظور ارائه راهکارهایی جهت بهینه‌سازی وضعیت آنها پرداخت. نتایج به دست آمده نشان داد ۸۰/۹۷٪ آموزشگاه‌ها، دارای کتابخانه هستند. ۳۲/۸۳٪ کتابخانه‌ها توسط کتابداران اداره می‌شوند و فقط سرپرست ۹/۳۴٪ آنها در رشته

کتابداری تحصیل کرده‌اند. ۹۱/۲۷٪ از کتابخانه‌ها، بودجه مدوّن و اختصاصی ندارند. فضای کتابخانه‌ها، بسیار محدود است و اکثر آنها برای مطالعه دانش‌آموزان فضایی در نظر نگرفته‌اند. مجموعه کتابخانه‌ها از نظر کمی ضعیف هستند. ۳۲/۵۳٪ از کتابخانه‌ها شیوه استفاده از کتابخانه را به دانش‌آموزان آموزش می‌دهند و فقط ۵/۷۲٪ آنها دسترسی به اینترنت را برای کاربران فراهم می‌کنند. وسایل و تجهیزات کتابخانه‌ها بسیار ضعیف است. کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع متوسطه استان کرمانشاه در تمام زمینه‌ها در حد استانداردهای ایفلا نیستند.

«صمدی علی‌نیا، سپهر، و بزرگی» (۱۳۸۵) در پژوهشی به وضعیت کیفی کتابخانه‌های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) شهر اصفهان از لحاظ مدیریت، نیروی انسانی، بودجه، منابع، فضا و جایگاه این کتابخانه‌ها در بدنه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ پرداختند. جامعه آماری این پژوهش ۱۵۰ دبیرستان دولتی عمومی فعال شهر اصفهان بود. تعداد ۵۰ کتابخانه آموزشگاهی به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده - ۵ دبیرستان پسرانه و ۵ دبیرستان دخترانه از هر ناحیه - از نواحی پنجگانه شهر اصفهان، انتخاب و با روش پیمایشی بررسی گردید. ابزار این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که بین مدیران دبیرستانها توزیع گردید. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش نشان داد ۷۰٪ کتابخانه‌های آموزشگاهی کتابدار ندارند. کتابداران ۳۰٪ باقی‌مانده از نیروهای مازاد آموزش و پرورش و یا از مربیان پرورشی هستند. ۴٪ این کتابداران تحصیلات کتابداری دارند. بیشتر موضوعهای کتابهای این کتابخانه‌ها مذهبی و کمترین آنها ورزشی است. ۴۸٪ این کتابخانه‌ها کمتر از ۵۰ متر مربع و ۴۲٪ بین ۵۰ تا ۱۰۰ متر مربع مساحت دارند. ۷۰٪ کتابخانه‌های آموزشگاهی در تابستان بسته هستند. ۸۰٪ این کتابخانه‌ها قادر به برطرف کردن نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان و دبیران به‌طور کامل نیستند.

«شرافتی» (۱۳۸۲) در پژوهشی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی (مقطع متوسطه) استان کهگیلویه و بویر احمد را بررسی کرد و به این نتایج رسید: کمبود کتاب و روزآمد نبودن مجموعه، کمبود بودجه، کمبود نیروی متخصص، نامناسب بودن فضای کتابخانه‌ها، کمبود تجهیزات، نبود نشریه‌های ادواری، کمبود وسایل دیداری - شنیداری، کمبود کتاب مرجع، استفاده نکردن از فناوری اطلاعات، و نامناسب بودن زمان استفاده از کتابخانه.

«قاسمی نژاد» (۱۳۸۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی در استان کرمان در سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹ پرداخت. نتایج نشان داد کتابخانه‌های آموزشی مورد بررسی از لحاظ فضا، تجهیزات فیزیکی، منابع کتابخانه‌ای، بودجه، ارائه خدمات، نیروی انسانی متخصص، استفاده از فناوریهای جدید مانند رایانه، لوحهای فشرده آموزشی و ... با مشکل اساسی روبرو هستند.

پرسشهای پژوهش

۱. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر مساحت و فضا به چه صورت است و مساحت اختصاص یافته به هر دانش‌آموز عضو کتابخانه، در هر یک از مقاطع تحصیلی چقدر است؟
۲. وضعیت کتابخانه‌ها از نظر تعداد منابع چگونه است و سهم هر دانش‌آموز در مقاطع تحصیلی مختلف چند کتاب است؟
۳. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نیروی انسانی متخصص چگونه است؟
۴. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نوع سرویس‌دهی (قفسه باز یا بسته بودن) چگونه است؟

۵. وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر زابل از نظر تجهیزات، چگونه است؟

روش پژوهش، جامعه آماری و حجم نمونه

این پژوهش از نظر هدف کاربردی است و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها به روش پیمایشی انجام می‌شود. پژوهش پیمایشی برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه آماری به کار می‌رود. در پژوهشی که به بررسی وضعیت موجود، رابطه میان رویدادها و بررسی ماهیت شرایط پرداخته شود (سرمد و همکاران، ۱۳۷۷، ص. ۸۲) و گردآوری اطلاعات به مردم و نحوه تفکر ایشان محدود باشد و از آنان درباره خودشان و دیگران سؤال شود، تحقیق پیمایشی انجام می‌گیرد.

جامعه آماری این پژوهش شامل آموزشگاه‌های سه مقطع ابتدایی، راهنمایی، متوسطه (شامل دبیرستانها و هنرستانها) و پیش‌دانشگاهی، شامل آموزشگاه‌های دولتی، غیر انتفاعی، شاهد و ...، به تفکیک دخترانه و پسرانه سطح شهر زابل است. ترکیب جمعیت شناختی جامعه آماری این پژوهش در جدول شماره ۱ ارائه می‌شود.

جدول ۱. ترکیب جمعیت شناختی جامعه آماری

تعداد کل	متوسطه و پیش‌دانشگاهی	راهنمایی	ابتدایی	کتابخانه‌های آموزشگاهی شهر زابل در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷
				به تفکیک جنسیت
۵۶	۲۱	۱۵	۲۰	دخترانه
۴۵	۱۱	۱۵	۱۹	پسرانه
۱۰۱	۳۵	۳۰	۳۹	تعداد کل

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری استفاده نشده، بلکه تمامی آموزشگاه‌های شهر زابل مورد مطالعه قرار گرفته است. با رجوع به تک‌تک این آموزشگاه‌ها، حجم جامعه آماری با توجه به آموزشگاه‌هایی که فاقد کتابخانه بودند، تغییر کرد. نتایج در

بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل ... / ۱۶۷

جدول شماره ۲، توزیع فراوانی تعداد کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل ارائه می‌شود.

جدول ۲. توزیع فراوانی تعداد کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل

تعداد کل		متوسطه و پیش‌دانشگاهی		راهنمایی		ابتدایی		کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷	
								به تفکیک جنیست	
مرد	فراوانی	مرد	فراوانی	مرد	فراوانی	مرد	فراوانی		
								فراوانی آموزشگاه‌های دارای کتابخانه	دخترانه
۹۳٪	۵۲	۱۰۰٪	۲۱	۸۷٪	۱۳	۹۰٪	۱۸	فراوانی آموزشگاه‌های فاقد کتابخانه	
۷٪	۴	-	-	۱۳٪	۲	۱۰٪	۲	فراوانی آموزشگاه‌های دارای کتابخانه	پسرانه
۷۳٪	۳۳	۱۰۰٪	۱۱	۸۷٪	۱۳	۵۳٪	۹	فراوانی آموزشگاه‌های فاقد کتابخانه	
۲۷٪	۱۲	-	-	۱۳٪	۲	۴۷٪	۱۰	فراوانی آموزشگاه‌های دارای کتابخانه	کل
۸۴٪	۸۵	۱۰۰٪	۳۲	۸۷٪	۲۶	۶۹٪	۲۷	فراوانی آموزشگاه‌های فاقد کتابخانه	
۱۶٪	۱۶	-	-	۱۳٪	۴	۳۱٪	۱۲	فراوانی آموزشگاه‌های فاقد کتابخانه	

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، ۳۱٪ آموزشگاه‌های ابتدایی، همچنین، ۱۳٪ آموزشگاه‌های راهنمایی سطح شهر زابل، فاقد کتابخانه بودند. در کل، از بین آموزشگاه‌های موجود در سطح شهر زابل، ۱۶٪ آموزشگاه‌ها از وجود کتابخانه به طور کامل بی‌بهره بودند که در ترکیب جمعیت‌شناختی جامعه آماری این پژوهش جای نگرفتند.

ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار گردآوری اطلاعات، جدول طراحی شده توسط محقق بوده است که با مراجعه به هر آموزشگاه، مشاهده مستقیم و پرسش از مسئول کتابخانه یا مدیر مدرسه، اطلاعات لازم برای پاسخگویی به پرسشهای اساسی این پژوهش تکمیل و اطلاعات گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار اکسل پردازش شده است.

یافته‌های اصلی پژوهش و نتیجه‌گیری

در این قسمت، یافته‌های پژوهش در پیوند با پرسشهای پژوهش ارائه می‌شود.

۱. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر مساحت و فضا به چه صورت است و مساحت اختصاص یافته به هر دانش آموز عضو کتابخانه، در هر یک از مقاطع تحصیلی چقدر است؟

از نظر استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، برگرفته از رهنمودهای ایفلا و یونسکو درباره کتابخانه‌های آموزشگاهی، به ازای ۱-۲۵۰ دانش آموز عضو کتابخانه، باید ۱۲۵ مترمربع و به ازای ۲۵۱-۵۰۰ عضو، ۲۵۰ مترمربع و به ازای ۵۰۰ عضو به بالا، ۳۵۰ مترمربع به کتابخانه فضا اختصاص یابد (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۱۳). این در حالی است که با بررسیهای انجام شده مشخص شد هیچ‌یک از آموزشگاه‌های مورد مطالعه این شرایط را ندارند. ۱۰۰٪ این کتابخانه‌ها کمتر از ۳۰ متر مربع مساحت دارند. اکثر آنها برای مطالعه دانش آموزان فضایی در نظر نگرفته‌اند و به دلیل نداشتن نور طبیعی، محیطهایی دلگیر و تحمل‌ناپذیرند. جدول شماره ۳، فضای موجود در کتابخانه‌های مورد مطالعه را به تفکیک جنسیت و سهم هر دانش آموز از این فضا در مقاطع تحصیلی مختلف نشان می‌دهد.

جدول ۳. فضای موجود در کتابخانه‌های مورد مطالعه به تفکیک جنسیت و سهم هر دانش آموز از این فضا در مقاطع تحصیلی مختلف

مقطع تحصیلی	جنسیت	تعداد افراد عضو	فضای کتابخانه‌ها	سهم هر دانش آموز از این فضا در حال حاضر
ابتدایی	دخترانه	۴۲۱۴	۲۸۴	۰/۰۶
	پسرانه	۲۲۵۴	۱۱۳	۰/۰۵
راهنمایی	دخترانه	۳۵۶۶	۲۱۲	۰/۰۶
	پسرانه	۲۵۷۸	۲۱۸	۰/۰۸
متوسطه و پیش‌دانشگاهی	دخترانه	۳۷۲۰	۴۳۵	۰/۱۱
	پسرانه	۳۰۸۶	۲۸۹	۰/۰۹
کل		۱۹۴۱۸	۱۵۵۱	۰/۰۸

همان‌گونه که در جدول شماره ۳ ملاحظه می‌شود، به ترتیب سهم هر دانش‌آموز از فضای اختصاص یافته به کتابخانه‌های آموزشگاه‌های مورد مطالعه ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی دخترانه، به طور متوسط ۰/۰۶، ۰/۰۶ و ۰/۱۱ مترمربع است. همین‌طور، به ترتیب سهم هر دانش‌آموز از فضای اختصاص یافته به کتابخانه‌های آموزشگاه‌های مورد مطالعه ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی پسرانه، به طور متوسط ۰/۰۵، ۰/۰۸ و ۰/۰۹ مترمربع است. در کل، سهم هر دانش‌آموز شهر زابل از فضای اختصاص یافته به کتابخانه‌های آموزشی ۰/۰۸ است.

نکات دیگری در این زمینه مورد توجه است که با توجه به مشاهدات محقق،

عبارتند از:

ملاحظه شد که محل کتابخانه‌های مورد بررسی به گونه‌ای انتخاب نشده بود که به یک نسبت و فاصله در دسترس تمام کلاسها و واحدهای آموزشی قرار گیرد و به تأمین و تدارک فضاهایی مانند استقرار میز مرجع، تجهیزات رایانه‌ای، میزهای مطالعه و ... توجهی نشده بود. شرایطی مانند روشنایی، تهویه، کنترل میزان انعکاس صدا، حرارت مطلوب و یکنواخت، نشانه‌گذاری فضاها، منابع و خدمات، زیبایی و جذابیت محیط کتابخانه‌های مورد بررسی، به هیچ وجه مناسب یک کتابخانه آموزشی نبوده. فضای مناسب برای مخزن منابع کتابخانه‌ای و فضای مطالعه دانش‌آموزان بسیار نامطلوب بود. اغلب، اتاقهایی را که قابلیت کاربری برای کلاس ندارند، به کتاب و کتابخانه اختصاص داده‌اند. در حالی که در استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی، به این مسائل توجه ویژه‌ای مبذول شده است (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۱۱-۱۰).

۲. وضعیت کتابخانه‌ها از نظر تعداد منابع چگونه است و سهم هر دانش‌آموز در مقاطع مختلف تحصیلی چند کتاب است؟

از نظر استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، کوچک‌ترین مدرسه باید حداقل ۲۵۰۰ نسخه کتاب مرتبط و روزآمد مشتمل بر مجموعه‌ای متوازن برای تمام سنین، توانمندیها (معلولان جسمی، نابینایان، ناشنوایان) و زمینه‌های اجتماعی داشته باشد (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۱۸). با وجود این، ملاحظه شد که هیچ یک از کتابخانه‌های مورد مطالعه، حتی حداقل تعداد منابع پایه کتابخانه را نداشتند. با توجه به استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، مجموعه پایه کتابخانه مدرسه باید دارای دست کم ۱۰ کتاب به ازای هر دانش‌آموز باشد. جدول شماره ۴، توزیع فراوانی منابع موجود در کتابخانه‌های مورد مطالعه به تفکیک جنسیت و سهم هر دانش‌آموز از این منابع در مقاطع تحصیلی مختلف را نشان می‌دهد.

جدول ۴. توزیع فراوانی منابع موجود در کتابخانه‌های مورد مطالعه به تفکیک جنسیت و سهم هر دانش‌آموز از این منابع در مقاطع تحصیلی مختلف

مقطع تحصیلی	جنسیت	تعداد افراد عضو	تعداد منابع	سهم هر دانش‌آموز از این منابع در حال حاضر
ابتدایی	دخترانه	۴۲۱۴	۱۱۵۹۸	۳
	پسرانه	۲۲۵۴	۳۸۹۵	۲
راهنمایی	دخترانه	۳۵۶۶	۱۷۱۴۸	۵
	پسرانه	۲۵۷۸	۲۷۹۸۵	۱۱
متوسطه و پیش‌دانشگاهی	دخترانه	۳۷۲۰	۳۴۷۷۲	۹
	پسرانه	۳۰۸۶	۴۰۲۳۸	۱۳
کل		۱۹۴۱۸	۱۳۵۶۳۶	۷

همان‌گونه که در جدول شماره ۴ ملاحظه می‌شود، به ترتیب به ازای هر دانش‌آموز عضو کتابخانه در کل کتابخانه‌های آموزشگاه‌های ابتدایی، راهنمایی،

متوسطه و پیش‌دانشگاهی دخترانه مورد بررسی، به‌طور متوسط ۳، ۵ و ۹ کتاب در کتابخانه‌های آن وجود داشت. همین‌طور، به ترتیب به ازای هر دانش‌آموز عضو کتابخانه در کل کتابخانه‌های آموزشگاهی ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی پسرانه مورد بررسی، به‌طور متوسط ۲، ۱۱ و ۱۳ کتاب در کتابخانه‌های آن وجود داشت. چنانکه ملاحظه شد، فقط کتابخانه‌های مقطع راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی پسرانه به ازای هر دانش‌آموز حداقل ۱۰ کتاب را دارا بودند. در تعداد محدودی از کتابخانه‌ها، روزنامه و یا مجله‌ای اهدایی به صورت ناقص وجود داشت.

۳. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نیروی انسانی متخصص چگونه

است؟

مسئول کتابخانه مدرسه، کتابدار واجد شرایطی است که مسئولیت برنامه‌ریزی و اداره کتابخانه مدرسه را برعهده دارد و ضمن برخورداری از کارمندان کمکی به تعداد کافی، با تمام اعضای جامعه مدرسه همکاری داشته و با کتابخانه‌های عمومی و سایر کتابخانه‌ها در ارتباط است (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۲۵). کتابداران در واقع مجریان هدفهای کتابخانه‌های آموزشگاهی در مدارس هستند. با توجه به علم و آگاهی آنها از علوم مختلف روز، تجربه در مسائل تربیتی و تخصص در علوم کتابداری، باید در برنامه‌ریزی، انتخاب و سازماندهی منابع کتابخانه، نظرهای آنان به کار گرفته شود (امیری‌چهری و احمدی، ۱۳۸۷، ص ۱۲۶). طبق استاندارد کتابخانه‌های مدارس، حداقل تعداد کارکنان کتابخانه مدرسه، به ازای ۱-۲۵۰ دانش‌آموز عضو کتابخانه، باید ۱ کتابدار و ۲ کمک کتابدار و ۱ کادر فنی و به ازای ۲۵۱-۵۰۰ عضو، ۲ کتابدار و ۲ کمک کتابدار و ۲ کادر فنی و به ازای ۵۰۰ عضو به بالا، ۲-۴ کتابدار و ۳-۴ کمک کتابدار و ۳-۴ کادر فنی باید

باشد (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۳۱). جدول شماره ۵، توزیع فراوانی شرایط تحصیلی نیروی انسانی متخصص مسئول کتابخانه را نشان می‌دهد. جدول ۵. توزیع فراوانی شرایط تحصیلی نیروی انسانی متخصص مسئول کتابخانه

مقطع تحصیلی	ابتدایی		راهنمایی		متوسطه و پیش‌دانشگاهی		کل
	پسرانه	دخترانه	پسرانه	دخترانه	پسرانه	دخترانه	
کتابدار	-	-	-	۱	-	-	۱ / ۱٪
کارشناس و کاردان علوم تربیتی	۶	۱۴	۷	۸	۶	۸	۴۹ / ۵۸٪
دانش‌آموزان	۱	-	۳	-	۱	۳	۸ / ۹٪
مدیر یا معاون	-	۱	-	-	-	۱	۲ / ۲٪
سایر موارد	۲	۳	۳	۴	۴	۹	۲۵ / ۳۰٪
کل	۹	۱۸	۱۳	۱۳	۱۱	۲۱	۸۵ / ۱۰۰٪

همان‌گونه که از جدول فوق برمی‌آید، در کل کتابخانه‌های مورد مطالعه، تنها یک کارشناس کتابداری در یک آموزشگاه راهنمایی دخترانه وجود داشت. این بدان معناست که ۹۹٪ کتابخانه‌های آموزشگاهی مورد مطالعه، کتابدار متخصص ندارند. در ۵۸٪ کتابخانه‌های آموزشگاهی یک کارشناس یا کاردان علوم تربیتی به اداره کتابخانه مشغول بود. ۹٪ سهم اداره کتابخانه‌های آموزشگاه‌ها به دانش‌آموزان اختصاص داشت؛ سهم مدیران و معاونان آموزشگاه‌ها در اداره کتابخانه‌ها ۲٪ بود و ۳۰٪ کتابخانه‌ها نیز توسط کارشناسان علوم ریاضی، ادبیات، سیاسی و ... اداره می‌شد.

۴. وضعیت کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نوع سرویس‌دهی (قفسه باز یا بسته بودن) چگونه است؟

نظام قفسه باز در مقابل قفسه بسته قرار دارد. نظام قفسه‌باز در کتابخانه، دسترسی آزادانه به دنیای کتابهای موجود در کتابخانه را فراهم می‌سازد. در این نظام، استفاده‌کنندگان اجازه دارند بدون هیچ‌گونه مزاحمتی قفسه‌های کتاب را

بگردند و کتابها را ورق بزنند. در نظام قفسه بسته، مراجعان به مخزن کتابها دسترسی آزاد ندارند. تجربه نشان داده قفسه باز به افزایش استفاده از کتابها منجر شده است. در ضمن، از هدر رفتن وقت استفاده کنندگان در یافتن کتاب در موضوعی معین جلوگیری می‌کند. استفاده کنندگان می‌توانند هر تعداد کتاب که برای مطالعه یا نگاهی گذرا لازم دارند، از مخزن بردارند و به سالن مطالعه ببرند (مختاری معمار، ۱۳۷۶، ص ۲۲). اما با توجه به فضای محدود کتابخانه‌های مورد مطالعه، به نظر می‌رسد نظام قفسه بسته مناسب باشد، هر چند نظام قفسه باز در این سن برای دانش‌آموزان مناسب‌تر است. در جدول شماره ۵، توزیع فراوانی میزان قفسه باز یا بسته بودن کتابخانه‌های آموزشی مورد مطالعه ارائه می‌شود.

جدول ۶. توزیع فراوانی میزان قفسه باز یا بسته بودن کتابخانه‌های آموزشی مورد مطالعه

مقطع تحصیلی	جنسیت	قفسه باز		قفسه بسته	
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
ابتدایی	دخترانه	۸	٪۴۴	۱۰	٪۵۶
	پسرانه	۴	٪۴۴	۵	٪۵۶
راهنمایی	دخترانه	۹	٪۶۹	۴	٪۳۱
	پسرانه	۱	٪۸	۱۲	٪۹۲
متوسطه و پیش‌دانشگاهی	دخترانه	۱۲	٪۵۷	۹	٪۴۳
	پسرانه	۶	٪۵۵	۵	٪۴۵
کل		۴۰	٪۴۷	۴۵	٪۵۳

همان‌گونه که جدول فوق نشان می‌دهد، ٪۵۶ کتابخانه‌های آموزشی مورد مطالعه ابتدایی دخترانه و پسرانه، به صورت قفسه بسته اداره می‌شوند. در کتابخانه‌های آموزشی راهنمایی این توازن به هم می‌خورد و ٪۶۹ کتابخانه‌های مورد مطالعه دخترانه، قفسه باز و ٪۹۲ کتابخانه‌های مورد بررسی پسرانه این مقطع به صورت قفسه بسته اداره می‌شوند. ٪۵۷ کتابخانه‌های آموزشی متوسطه و

پیش‌دانشگاهی به ترتیب دخترانه و ۵۵٪ کتابخانه‌های مورد مطالعه این مقطع پسرانه، به صورت قفسه باز اداره می‌گردند. در کل ۵۳٪ کتابخانه‌های مورد مطالعه قفسه بسته و ۴۷٪ آنها به صورت قفسه باز اداره می‌گردند.

۵. وضعیت کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل از نظر تجهیزات چگونه

است؟

استاندارد کتابخانه‌های مدارس، وجود وسایل و تجهیزات مختلفی را برای کتابخانه‌های آموزشی ضروری می‌داند؛ مانند: صندلی و میزهای مطالعه مجهز به نعل‌های لاستیکی، بدون کشو یا زائده، با سطح غیر براق به تعداد و اندازه‌های متناسب با سن و سال و جثه کاربران، قفسه کتاب در ابعاد اندازه استاندارد و متناسب با وضع جسمانی کاربران؛ برگه‌دان، قفسه روزنامه و پیاپی‌های جاری؛ میز نقشه و جای مخصوص اطلس و فرهنگهای جامع، کابینتهای ویژه نگهداری رسانه‌های دیداری و شنیداری و چندرسانه‌ای‌ها و مدلها، تابلوی اعلانات، وسایل کمک آموزشی و ابزارها و تجهیزاتی مانند پروژکتورهای مختلف، چرخ حمل پروژکتور و مانند آن، دستگاه نمایش فیلم و اسلاید، تلویزیون، دوربینهای مختلف، دستگاه مونتاز، ماشین تکثیر و ... (استانداردهای کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴، ص ۱۵-۱۶).
آموزشگاه‌های مورد مطالعه از وسایل و تجهیزات کتابخانه‌ای برشمرده بسیار اندکی برخوردار بودند، به حدی که قابل ذکر نیستند.

نتیجه‌گیری کلی اینکه کتابخانه‌های آموزشی‌گاهی مورد مطالعه مانند سایر کتابخانه‌های آموزشی‌گاهی که مورد بررسی قرار گرفته‌اند، در تمام زمینه‌ها در حد استانداردهای کتابخانه‌های مدارس نیستند و به‌طور کلی می‌توان گفت این کتابخانه‌ها دچار چالشهای جدی هستند و توان پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان را ندارند.

پیشنهادها

- با توجه به اینکه یافته‌های پژوهش نشان داد اغلب آموزشگاه‌های مورد مطالعه فاقد سالن مطالعه، مخزن مناسب و تجهیزات لازم است، پیشنهاد می‌شود در آموزشگاه‌های جدیدی که در آینده تأسیس خواهد شد، محل مناسبی با تمام لوازم به عنوان کتابخانه ساخته شود که در آن مخزن مناسب، سالن مطالعه و تجهیزات دیگر در نظر گرفته شود.

- غنی کردن کتابخانه‌های آموزشگاه‌ها به لحاظ تعداد و تنوع کتابها

- به کارگیری نیروهای متخصص و آشنا به کتابداری در کتابخانه‌های

آموزشگاهی

- به کارگیری روشهای جدید و علمی در اداره کتابخانه‌ها (نظام مدیریت

کتابخانه و اطلاع‌رسانی از طریق رایانه انجام شود).

- هر کتابخانه‌ای امروزه به تجهیزات دیداری- شنیداری نیاز دارد. یافته‌های

تحقیق نشان می‌دهد در آموزشگاه‌های مورد مطالعه، کتابخانه‌ها فاقد این گونه

تجهیزات هستند. لذا پیشنهاد می‌شود در کتابخانه‌های آموزشگاهی، تجهیزاتی از

قبیل تلویزیون، ویدئو، ضبط صوت و ... تعبیه گردد و در آموزشگاه‌هایی که

این گونه تجهیزات وجود دارد، وسایل دیداری- شنیداری برای استفاده دانش‌آموزان

در اختیار آنها قرار گیرد تا بتوانند در سالن کتابخانه از این گونه تجهیزات در جهت

بهبود کیفیت آموزشی خود استفاده کنند.

منابع

- استانداردهای کتابخانه‌های مدارس (۱۳۸۴). شیرین تعاونی. تهران: سازمان

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

- امیری چهری، علی و حمید احمدی (۱۳۸۷). ارزیابی کتابخانه‌های دبیرستانی شهر کرمانشاه و ارائه راه کارهایی برای بهبود وضعیت آنها. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴(۱۱)، ص ۱۱۲-۱۳۲.
- بهمن آبادی، علیرضا (۱۳۷۱). جایگاه کتابخانه‌های آموزشگاهی در نظام جدید آموزش و پرورش. فصلنامه کتاب.
- جمشیدی، نظام (۱۳۸۶). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع متوسطه استان کرمانشاه و مقایسه آن با استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاهی به منظور ارائه راهکارهایی جهت بهینه سازی وضعیت آنها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران، اهواز.
- خسروی، فربرز (۱۳۷۰). بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی سراسر کشور و ارائه راه حل برای پویایی آنها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- قاسمی، فریبا (۱۳۸۰). بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشگاهی در استان کرمان در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۷۹. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز. بازیابی ۱۴ تیر، ۱۳۸۸، از <http://dbase.irandoc.ac.ir/00255/00255766.htm>
- سلطانی، پوری و فروردین راستین (۱۳۷۹). دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی. تهران: فرهنگ معاصر.
- شرافتی، ثریا (۱۳۸۳). وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) استان. فصلنامه کتاب، ۱(۵۷)، ۱۴۵-۱۵۴.
- صمدی علی‌نیا، ربابه و فرشته سپهر و اشرف‌السادات بزرگی (۱۳۸۵). بررسی وضعیت کیفی کتابخانه‌های دبیرستانی شهر اصفهان از لحاظ مدیریت، نیروی

_____ بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی شهر زابل ... / ۱۷۷

انسانی، بودجه، منابع، و فضا و جایگاه این کتابخانه‌ها در بدنه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴. نما، ۳ (۶).

- کلودژیسکا، جادویگا (۱۳۷۶). کتابخانه در نظام آموزش و پرورش به عنوان کیفیت. *گزیده مقالات ایفلا ۹۶* در چین، اوت ۲۵-۳۱، (ص ۲۷۸-۲۸۶). (ترجمه ثریا غزل ایاغ). زیر نظر عباس حری، به همت و ویراستاری تاج الملوک ارجمند. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

- مدیر امانی، پروانه و فرزانه فرجامی (۱۳۷۸). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی استان خراسان و ارائه پیشنهادهایی بر پایه استانداردهای موجود. *فصلنامه کتاب*، ۱۰ (۱)، ص ۱۰۲-۱۱۱.

- مرتضوی، ناهید (۱۳۷۹). اهمیت و نقش کتابخانه‌های آموزشی در

آموزش. *فصلنامه کتاب*، ص ۱۱۲-۱۲۰. بازیابی ۱۴ تیر، ۱۳۸۸، از

<http://dbase.irandoc.ac.ir/00657/00657016.htm>